

רבי יעקב פולק — המהרי"ף

הרב דר. אשר זיו

הישיבות הראשונות בארץ פולין נוסדו במאה השניה לאלף הששי (המאה החמש עשרה למספרם) על ידי חכמים גדולים יוצאי גרמניה, צ'כיה ומורביה, שמספרם הלך וגדל ביחוד אחרי שנות הבהלה של "המגפה השחורה" והגירושים התכופים שבאו אחריה. גאונים ידועים הגרו מווינא, נירנברג ורגנסבורג ויסדו ישיבות חשובות בפולניא במחצית השניה של המאה החמש עשרה. הגאונים ר' יחיאל לוריא, ר' ליפמאן מילהוין, ר' אשר שווארץ, ר' משה מינץ, ר' פינחס מפוין, ר' דוד שפרינץ ור' דוד פראנק היו פעילים בפולין במאה הזאת, ותעודות רבות מעידות על עבודתם בשטח הרבצת התורה והכשרתה הרוחנית של הארץ לפריחה ולהתפתחות שבאה אחר כך². בסוף המאה החמש-עשרה היתה בלבוב (למברג) ישיבה מפורסמת בכל המדינה ובראשה עמד הרה"ג ר' לוי ב"ר יצחק קיקניש. אבל היא לא זכתה להיות האכסניה של תורה החשובה ביותר, שתעשה אח"כ למופת ולדוגמא לכל יתר הישיבות בארץ.

"תור הזהב" של יהדות פולין התחיל עם בואו של הרה"ג ר' יעקב פולק ופתיחת ישיבתו המפורסמת במרכז המערבי של גאליציה, בעיר הבירה קראקא³. לא עברו יותר משני דורות מזמן בואו של ר' יעקב פולק, הנודע בכנוי מהרי"ף, לקראקא ויהדות פולין נעשתה למבצר עוז

1 עיין בספר "ר' יום טוב ליפמן מילהוין" לד"ר יהודה קופן ע' 5 שאומר "ר' דוד טעבל שפרינץ, שהיה אולי הראשון לרבני פולין".

2 עי' "העורבים ובני יונה" לר"א כרמולי; "כלילת יופי" למהרח"ן דעמביצר דף ג' ע"א; ד"ר יצחק שיפער "קולטור געשיכטע פון יידן אין פוילין בעתן מיטלאלטער" ע' 206 וגם בפרק "רבנים און לומדים" שם ע' 180-188.

3 "כלילת יופי" שם. ועי' ג"כ "תולדות ספרות ישראל" לד"ר ישראל צימברג כרך ג' ע' 167.

לתורה, שאפשר להשוותו לזה שהיה בצרפת הצפונית בימי רש"י ובעלי התוספות. למרות זאת שבדור הקודם למהרי"ף היו כבר גאונים חשובים בארץ "עם כל זה יתר שאת ויתר עז להגאון מהרי"ף ז"ל, שהוא מסר נפשו על התורה להעמיד תלמידים הרבה ולהחזיר העטרה ליושנה — עד שגם אחר שנסע מקראקא⁴ — — כבר נתרבו ישיבות בכל קהילות הקדש שבארבע ארצות פולין ורוסיה ליטא וואהלין על ידי גדולי תלמידיו אשר השאיר אחריו ברכה בארץ ההיא בכל מדינה ומדינה"⁵.

במשך שני דורות אלו התפתחה שאיפה אחת ומיוחדת ליהודי פולין בחנוך בניהם, והיא: לעשותם תלמידי חכמים ויראי-שמים, מדקדקים במצוה קלה כבחמורה. למלוי שאיפה זו הקריבו קרבנות רבים, וכל התאמצויותיהם היו מכוונות אליה. עשיר ודל, נער וזקן עסקו בלמוד התורה. האוירה של הקהילה היתה ספוגה תורה, ואפילו בעלי בתים פשוטים למדו בכל הזדמנות. רב מפורסם מעיד על יהודי פולין של הדור השני אחרי המהרי"ף "שאינו חשקם רק בתלמוד ופוסקים — — ואלו דברים אדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב — — ואם יוליד איש מאה ירצה שיהיו כלם תלמודיים"⁶.

בדברי הפתיחה לספרו "יון מצולה" מצהיר ר' נתן נטע הנובר: "המפורסמות אינן צריכות ראייה, שלא היה כל כך הרבה תורה בכל תפוצות ישראל כמו במדינת פולין". ועוד הוא מוסיף להדגיש: "כמעט שלא היה בית בכל מדינת פולין שלא היו לומדים בו תורה, או בעל הבית בעצמו היה למדן, או בנו או חתנו היו לומדים או בחור אחד מאוכלי שלחנו. ולפעמים היו כלם יחד בבית אחד — — ולא היו שלשה יושבים בסעודה שלא היו ביניהם דברי תורה, כי הכל היו מפלפלים בהלכה או במדרשים תמוהים כל זמן האכילה".

פרסום ישיבתו של מהרי"ף בקראקא נתן דחיפה עצומה לתהליך זה של למוד תורה ופתוח גדולי תורה, שיצאו אח"כ ויסדו ישיבות

4 מהרח"ן חושב שהמהרי"ף נסע מקראקא לפראג ולא להיפך. נברר זאת להלן במאמרנו.

5 "כלילת יופי" שם.

6 היש"ר מקנדיא במכתבו לר' שמואל אשכנזי מו"ל ספרו "תעלומות חכמה".

מפורסמות גם הם. התלמידים ותלמידיהם מלאו את כל הארץ ישיבות ולומדי תורה, ועי"ז הצליחו רבים מהם ליצור גם חידושי תורה עמוקים ולחבר פירושים וספרי הלכה חשובים. ההגהות לשו"ע, נושאי כליו, ספרי שו"ת וספרי הלכה לרוב הם פרי היצירה של תקופת זהב זו, שבה נתעשרה מאד ספרות ההלכה. לישיבות פולין נהרו תלמידים רבים גם מארצות אחרות. ר' מנשה בן ישראל שלח את בנו מאמשטרדם ללמוד תורה בלובלין. הגאון ר' שמואל יהודה קצינלבוויגן (מהרשי"ק), שארם של הרמ"א והמהרש"ל, שלח את בנו ר' שאול וואהל⁷ ללמוד תורה בישיבות פולין, והוא השתקע שם והתישב בעיר בריסק.

ראשי הישיבות חשבו להם לכבוד לבא לירידים עם מאות תלמידים כמו שאצילים פולנים היו באים אל מושב ה"סיים" בלויית פמליא של שרים נמוכים הכפופים להם. הרש"ל קובל על אלה שלאחר שנסמכו לרבנות הם "מתחילים להשתרר ולקבץ בחורים בהון עתק, כדרך השרים ששוכרים עבדים לרוץ לפניהם"⁸. לכל יריד באו ראשי ישיבה רבים ואלפי בחורים. נתנו חשיבות מיוחדת ללומדים צעירים עי"ז שנבחרו לחתנים לבנות העשירים. יהדות פולין השתדלה ליצור הרמוניה בין הצרכים החמריים והרוחניים ומטעם זה הצליחה בהפצת התורה בין העם.

כה התחיל מהרי"ף, ששמעו הלך "מסוף העולם ועד סופו"⁹, את התהליך הזה של הפצת התורה בין יהדות פולין עי"ז שפתח את ישיבתו החשובה בקראקא. מעניין, שרק מעט מאד ידוע לנו מפרטי חייו של המהרי"ף, ולאמיתו של דבר זה היה גורלם של רוב גדולי עמנו המפורסמים רק ע"י פעולותיהם ויצירותיהם. נשתדל לתת בזה באופן כרונולוגי את הפרטים הידועים לנו. משערים שהמהרי"ף היה יליד ארץ פולין, כפי שמעיד כנוי שמו "פולק". אולם בצעירותו עזב את ארץ מולדתו וינדוד לארץ אשכנז ללמוד בישיבתו המפורסמת של הגאון ר'

7 לפי האגדה נבחר למלוך על פולין ללילה אחד. עיין ספר "גדולת שאול" מאת צבי ה. עדעלמאן וגם ספרו של פרופיסור מאיר באלאבאן "יידן אין פוילין" פרק ראשון הנקרא "ר' שאול וואהל (אמת און לעגענדע) דער יידישער מלך אין פוילין". וכן עיין ספרו של ד"ר מיזעס בגרמנית על המלך היהודי של פולין.

8 יש"ש ב"ק פ"ח סי' נ"ח.

9 "צמח דוד" ח"א שנת ר"ץ.

יעקב מרגליות בנירנברג¹⁰. ר' יעקב מרגליות היה אחד מגדולי הדור ואצלו השתלם מהרי"ף בלמוד התורה בדרך החריפות ועל פי הפלפולים העמוקים אשר היו נקראים "נירנברגר" ו"אויגסברגר", על שם הערים שבהן נמצאו הישיבות החשובות שפתחו ופרסמו דרך לימוד זה. הוא עשה חיל בלמודיו ובשכלו החד הוסיף לפתח את דרך הפלפול ו"החלוקים" הנהוגים בישיבות.

בערך בשנת ר"ן אנו מוצאים את מהרי"ף מכהן בתור ר"מ בעיר פראג בזמן שהג"מ ר' אייזיק בן רבו הגאון ר' יעקב מרגליות שמש שם בתור אב"ד. הרמ"א כותב: "ובימי ר' יהודה מינץ הנזכר היה ר' יעקב מרגלית ובנו רבי אייזיק מרגלית, היה רב עם רבי יעקב פולק בפראג"¹¹. כמו כן רבי דוד גאנו, שהיה תלמידם של הרמ"א והמהרש"ל וחי בפראג, מאשר עובדה זו: "רבי יעקב פאלק הוא הרב הגדול — — — כבר היה ראש ישיבה ואב ב"ד עם רבי אייזיק מרגלית פה ק"ק פראג"¹². בשו"ת מהר"ם מפאדובה סימן ל"ה מביא פסק הלכה בענין כתיבת שמות בגט שנכתב בפראג ואבי הבעל היה מומר שחזר בתשובה. שלשת הדיינים שסדרו את הגט "תלאו עצמם באילנות גדולות הגאון מהר"י פולק והגאון מהר"ר אליה אב בית דין מפראג". ישנם חכמים הסוברים שמהרי"ף לא התגורר כלל בפראג¹³, אבל נראה שאין להטיל ספק בהג"ל.

10 בשו"ת מהר"י מינץ סי' י"ג רומז שמהרי"ף היה תלמידו של מהר"י מרגליות. אמנם יש לעיין בדבר שהרי בפסק החרם של מהרי"ף נגד הר"ר אברהם מינץ (הראבי"ה) שנביא להלן במאמרנו, מדגיש שהאחרון חטא גם נגד מהר"י מרגליות ואינו מזכיר כלל שהיה רבו. מ"מ נתקבלה הדעה שמהרי"ף היה תלמידו של מהר"י מרגליות. וכן יש לדייק מדברי המשומד אנטוניוס מרגריטה. עיין לקמן הערה 52. כשבא מהרי"ף מפראג לקראקא נתחבר לבית דינו של הר"ר פרץ, שהיה רב עדה ביהם בקראקא. מזה נראה שהיה קרוב להם יותר מאשר לבני קראקא.

11 בהגהותיו על מאמר ד' פרק י"ח מספר יסוד עולם שחוברו אל ספר היוחסין.

12 "צמח דוד" ח"א שנת ר"ץ.

13 פרופיסור מאיר באלאבאן וכן פרופיסור מרכס במאמרו "A Jewish Cause Calabre" in Jewish History and Booklore P. 153.

כנראה שאז בא מהרי"ף בברית הנשואין עם מרת אסתר, בתה של האשה החשובה והעשירה, האלמנה מרת רחל או רעכיל¹⁴. מרת רחל היתה פעילה מאד בהלוואת כספים לאצילי פולין. היא נזכרת בתעודות בשנת רמ"ג (1483), והיתה מקורבת למלכה בונה אשת המלך קאזימיר יאגילאני. בשנה זו הלוחה 850 גולדין זהב ליוהאן רעזאווסקי, בישוף קראקא. גם המלכים קאזימיר יאגילאני ויאן אולבראכט לוו ממנה סכומים חשובים. המלך אלכסנדר חפץ לסלק את חובותיהם ובשנת רס"ד (1504) הרשה לה ליצוק ולטבוע כסף במטבעה בקראקא במתכת שלה עד שתקבל רווח של אלף פלורין ועוד שש מאות פלורין כריבית¹⁵. כעבור זמן נשאה רחל האלמנה פעם שניה להגביר, המוכסן והבנקאי, משה בן אפרים פישל מקראקא, שנקרא ר' משה פישלש. על ידי רכוז הונם הצליחו מרת רחל ור' משה ליסד בנק חשוב שהיו לו עסקים עם חצר המלך ושרים חשובים בממלכה. בזמן קצר נעשה הבנק שלהם לחשוב ביותר בכל ארץ פולין. לבנק זה היו חייבים אלפי גילדין שלשה מלכי פולין: קאזימיר יאגילאני ובניו, שעלו למלוך אחריו, יאן אולבראכט ואלכסנדר. גם בן המלך, החשמן פרידריך, היה חייב להם סכומים חשובים. כדי לשלם את חובותיהם היו המלכים נותנים לר' משה פישלש את זכות גביית המסים מהיהודים. לכן אנו מוצאים אותו גובה את מסי היהודים של פולין-גדול בשנת רנ"ט (1499), ובשנת רס"ה (1505) מיפים את כוחו לגבות מסים אלו מכל ארץ פולין, כדי שיקבל את אלפי הגילדין שמשפחת המלך היתה חייבת לו. שום קבוצת בנקאים לא יכלה להתחרות עם ר' פישלש ואשתו במסחריהם הכבירים ובהשפעתם הגדולה על משפחת המלוכה בעיר הבירה¹⁶.

מלבד בניה של מרת רחל מבעלה הראשון היו לזוג הזה עוד בנים אלו: בן בשם אפרים המכונה פראנצעק¹⁷, שהמשיך אח"כ את העסקים המסועפים של המשפחה¹⁸; בן שני שנשחמד, בשם סטעפאן פישלש, וגם הוא המשיך בעסקים והיה סוחר עשיר.

14 נקראה גם ראשקע (Rosska) או משהכע (Mojzazowa) ו.א. אשת משה ע"ש בעלה בזוג שני כפי שנראה להלן.

15 ד"ר יצחק שיפער "ווירטשאפטסגעשיכטע פון יידן אין פוילין" ע' 277.

16 ד"ר שיפער "יידישע געשיכטע" ע' 245, 246.

17 שם אשתו היה חוואלקא וגם היא היתה קרובה לחצר המלוכה ולמלכה בונה.

למרת רחל היו שלש בנות¹⁹ מבעלה הראשון: מרת אסתר, היא אשת מהרי"ף; מרת הענדעל, שנישאה לר' אשר לעמעל בזווג שני. הרב המקובל ר' אשר לעמעל היה רבה של העדה הפולנית בקראקא, והוא זקנו של המהר"ם מלובלין ובעהמח"ס עמק הברכה²⁰. בת שלישית בשם מרת סילקא, שנישאה בעודה קטנה לת"ח בשם ר' דוד צענער. הזווג לא עלה יפה והיא בקשה לצאת ממנו ובעלה סרב לגרשה. ריב זה גרם למחלוקת גדולה בישראל, כפי שנבאר להלן.

בשנת רס"ה (1505) נתנה מרת רחל למהרי"ף ולאשתו בית סמוך לביתה בקראקא, בתנאי שלא ימכרוהו לשום אציל או כומר. בשנת (1520) ר"פ נתנה גם לבתה הענדעל ובעלה ר' אשר לעמעל בית בקראקא, בתנאי שלבני ר' אשר מזווג ראשון לא יהיה חלק בו. מרת רחל היתה כל כך חשובה בחצר המלך, שכשגרשו את היהודים מקראקא לקזימיר בשנת רנ"ה (1495)²¹ נתן המלך רשות לה ולמשפחתה לגור בתוך העיר²².

התאריך המדויק שבו עזב המהרי"ף את פראג אינו ידוע, אבל הגורם לעקרו את דירתו וישיבתו נראה די ברור למרות זאת שחכם ידוע טעה בשקול הדעת בהשתדלו לבאר את סיבת הדבר. הוא מדגיש שהמהרי"ף העלה עליו את כעסם של גדולי אשכנז מפני שהרחיק ללכת בדרך פלפול עד שהסיר את לב התלמידים לגמרי מן ההלכה וכל מעינם

18 בנם היה ד"ר משה פישל שקבל את רבנותו בקראקא לאחר פטירתו של ר' אשר לעמעל בשנת רצ"א (1531). בשנת ש"א (1541) נתמנה ביחד עם ר' שכנא מלובלין לרבנים ראשיים על פולין קטן. הוא מאשר את ההערכה של כתב החרם של מהרי"ף נגד הראב"ה מינץ, כפי שנראה להלן. בשנת ש"ב (1542) מת ר' משה פישל על קדוש השם.

19 זו היא דעתו של ד"ר שיפער בספרו "יידישע געשיכטע" דריטער באנד ע' 245. ד"ר מ. בלבן ואחרים נוטים להשערה שהבנות היו של הזוג רחל ומשה פישלש. אבל נראה להלן שבת אחת בשם מרת סילקא היתה יתומה קטנה שהשיאתה אמה לר' דוד צענער, ומזה התפתחה המחלוקת בענין המיאון.

20 מתמת קדושתו לא נדפס הספר. כן כותב נכדו המהר"ם מלובלין בשו"ת שלו סימן פ"ג. הרמ"א מזכיר ספר זה בתוה"ע ח"א פ"ד.

21 היהודים התישבו בקזימיר בשנת 1335, ואע"פ שלבסוף נעשתה חלק מקראקא מ"מ בזמן ההוא עוד היחה כעיר בפני עצמה.

היה אך הפלפול "ובראות מהרי"ף, כי באשכנז לא מצא אזנים קשובות לשיטתו, וילך לו מפני אחיו אל ארץ פולין, שהיא היתה עדיין קרקע בתולה, שחשבו ששם ימצא לו כר נרחב לזרוע את זרע שיטתו החדשה — — ותחת אשר באשכנז התנגדו לו, פה להיפך זרעו הכה שורש בלבות התלמידים"²³.

כבר עמד על טעות זו פ. ה. וועטשטיין במאמרו "רבי יעקב פולק ולמוד החלוקים"²⁴. בו הוא מראה ששיטתו של מהרי"ף היתה לירד לעומקה של הסוגיא ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, ולבסוף לאחר שהעמיד את דברי התלמוד על האמת ועל הפשט, הוסיף חלוקים ופלפולים כדי להרחיב דעתם ולחדד את כח שכלם של התלמידים. וזו היתה שיטת החידוד של ישיבת נירנברג שבה למד מהרי"ף. בעל השל"ה, שבקר קשה את דרך הפלפול הירוד שהתפתח בזמנו, משבח את דרך החדוד הזה: "איך נעשו ר"ת ור"י וכל בעלי התוספות מחודדים? רק ע"י למוד תורת אמת ובקיאות מסכתות והתמדה וחוזרים תמיד, וזמן ובין הזמנים שוים. רק דבר זה הוא מצוה ובו ידבקון, ויהיה ג"כ חידוד דהיינו לתרץ בדרכים אמתיים כל אויש בערגער וכל ניר בערגער וכל רעגיר שפורגיר"²⁵, וכן בתוספות לקשר וא"ת או תימא שהוא בלא זאת, דברים כאלה הם בכלל תורת אמת והם גם כן חידוד"²⁶.

22 רשות זו נתנה לה ע"י המלך אלכסנדר בראשון לנובמבר 1504.

23 רב צעיר במאמרו "לתולדות השלחן ערוך" פרק ב' ב"השלח" כרך ד' ע' 98, 397.

24 "השלח" כרך ה' ע' 536-543.

25 הכונה לדרך החידוד ע"י קושיות ומשא ומתן הנהוג באוישבורג ונירנברג ורעגינשבורג.

26 של"ה מסכת שבועות, בדפוס ירושלים תשכ"ג הוא דף ל' ע"ב. בעל השל"ה מאריך שם לגנות את אלה המתרכזים על פלפולים לשם פלפול ולא במטרה להשיג את האמת, ואומר: "והנה שמעתי דבת קצת מחכמי הדור האומרים באם לא עוד החילוק מה גבר מגוברין, כי אז יקומו הרבה לטפוס ישיבה. על הדברים האלה ראוי לקרוע להיות ממעט בכבוד שמים כדי להרכות כבודו. ועוד מי יתן כל עם ה' נביאים, כי אז יתרבה הדעת — — חבל על דאבדין מה שהוצאתי רוב ימי בחילוקים גדולים ונפלאים, חטאתי עויתי פשעתי. על כן באתי להזהיר הדורות הבאים ובזה יתהפכו זדונותי לזכיות. אמנם הפלפול של אמת הוא החידוד שחלמידי חכמים מחדדים זה את זה — — ויכול אדם לחדש פלאי פלאות בכל

גם הגמ"ר ברכיה שפירא*²⁶, שקורא תגר על אופני הפלפול של זמנו שהשתדלו לעייל פילא בקופא דמחטא ולבנות מגדלים פורחים באויר, מתאר את אופן החידוד של הדורות שלפניו. "צאו נא וראו כמה נתחבטו קדמונינו זלה"ה וקראו מר וצווחו ככרוכיא על למוד החילוקים אשר המציאו דורות שלפנינו מה שלא היה כוונתן כי אם לחדודא בעלמא לאחר שכבר מלאו כריסם מן אמיתת הפשט שתחלה נשאו ונתנו בהלכה ופירש"י והתוס' וירדו לעומקה של ההלכה, זה מוטיב וזה מפרק ורווחא שמעתתא אליבא דהילכתא, ולבסוף עמד הרב לחדד את התלמידים כדי שיהא להם לב ממהר לשמוע ולפלפל בחכמה מצד האמת. וכל זאת מפני שראו שהלבבות התחילו להתמעט בערך שכל הראשונים שלפניהם ז"ל²⁷.

נמצא איפוא שהמהרי"ף הביא אתו מאשכנז את דרך החידוד על פי אמיתותה של תורה. ולזה כיוון בעל "צמח דוד" בכתבו "ואומרים שהוא רבי יעקב פולק היה הראשון אשר המציא ברוב שינון חדודו וחריפותו את המצאת פלפול החילוקים שנוהגים בו ראשי ישיבות במדינות אלו לחדד בהם את התלמידים מזמנו עד היום הזה"²⁸. הרמ"א אומר שעיקר הרבנות אינו תלוי במי שלמד פלפול וחילוקים שנוהגים בהם בזמן הזה רק במי שלומד פסק ההלכה והעיון²⁹, אבל אינו מתקף את שיטת הפלפול.

נראה שבמשך הזמן נתקלקלה שיטת הפלפול וירדה פלאים, כתוצאה מן הירידה הכללית בשיטת החינוך שהיתה מבוססת על למוד מיכני ועל התשוקה מצד ההורים להתפאר, שבניהם לומדים תלמוד ופוסקים ואף יודעים להתפלפל כאחד הגדולים. תמונה כנה של המצב הירוד הזה נותן לנו הר"ר אפרים איש לונשיץ, שחי בדורם של הרמ"א והרש"ל והיה

הלכה והלכה מכח קושיות ותירוצים ולפלפל עליהם ולמצא דרכים איזה דרך הפשט האמת — אבל בפלפול של שקר דובר שקרים לא יכון".

*26 היה דיין ודרשן בקראקא בימי בעל הב"ח ובעל ה"תוספות יו"ט".

27 בהקדמה לספרו "זרע ברך" ח"ב.

28 ח"א שנת ר"ץ.

29 שו"ע יו"ד סימן רמ"ב סעיף ל'.

דרשן ור"י בלבוב ובסוף ימיו אב"ד ור"מ בפראג³⁰: "ובמוסר זה ראיתי לחתום עמוד התורה אשר בדורנו הוא ורופף מאד ותולה על בלימה כי בכל דרכי הלמוד אין בהם מתום מיום עמדו על דעתו עד כי יזקין. כי בטרם ידע הנער מאוס ברע יבחר יתן אותו ליד המלמד ללמדו מקרא כמה פסוקים מן פרשת בראשית ואח"כ לשבוע הבאה כמה פסוקים מן פרשת נח וכן כולם. ואינו מלמדו כי אם פירוש המלות ולא פירוש חיבור הפסוקים. ואף אם ילמוד עמו כל הפרשה מ"מ לא ילמד עמו חבור הענינים. ואחר זה הוא מתחיל ללמוד משנה או גמרא והרי עדיין אינו יודע לא אחדות ד' ולא קבלת עול יראתו ומצותו, כי אינו יודע לא אהבת ה' ולא יראת ה' ולא מצות ה' ועל מה הוא מלמדו משנה או גמרא כי כל הלמוד שכבר למד מקרא אין בידו מאומה ממנו — — וסבה לכל זה הגאווה שאינו רוצה אביו כי אם להגדיל שם בנו שיאמרו ראה זה רך בשנים ולומד הלכה או תוספות או חילוק, ידע לעייל פילא בקופא דמחטא בפלפוליה. ובבואן בשנים ויזכה להיות יושב בשבת תחכמוני אז עיקר הלימוד הוא החידוד ופלפול של הבל ותוהו שקורין חילוק. שומו שמים על זאת, שרב זקן ויושב בישיבה ישנה הידוע לו ולאחרים כי יאמר חדשות אני מגיד וכך הוא פשט הגמרא והוא בעצמו יודע שאין הפשט כן. וכי יש עורון כזה בעולם שיהיה משקר לעצמו ולאחרים. וכי זה הדבר אשר צוה ה' שיחדד עצמו בשקרים לכלות בהבל ימיו וגורם גם לשומעיו שיכלו בהבל ימיהם, והכל כדי לעשות שם תפארת לעצמו, וידעתי גם אני כי יש בדור זה יחידי שרידי הדור אשר רצונם תמיד לבטל לימוד כזה אך אין בידם כי המה בעיני רוב ההמון עם כמתעתעים ויתלו בו בוקי סריקי וחסרונות והמה בטיילים במיעוטה נגד הרבה רבנים אשר קמו לעשות לו יתד תקוע בארץ. ומסבירים הדברים בעיני ההמון שפלפול זה הוא עיקר התורה, ויפתום בדבריהם עד שדברי הנאנחים והנאנקים בטילין לא שרירין ולא קימין ועי"ז נתקלקל עמוד התורה מכל וכל"³¹.

נגד פלפולי שוא מעין אלו התנגדו גדולי הדור כמהר"ל מפראג, ר' מרדכי יפה, בעל השל"ה ואחרים, ולאלו מתכוון ר' דוד גאנו בן דורם

30 חיבר ספרים חשובים וביניהם "כלי יקר" על התורה, "עוללות אפרים" ו"עמודי שש".

31 "עמודי שש" סוף פרק ה'.

באמרו: "רבים מראשי הגולה גדולי עולם זקני ומופתי דורותינו אין דעתם נוחה הימנו (מפלפול החילוקים)"³². עדות נאמנה ומכרעת שדרך הפלפול נתקלקל ונתעוות בדורות שאחרי מהרי"ף נמצאת בדברי אחד ממבקרי התופעה הבלתי רצויה הזאת שהיתה נפוצה ופופולרית בישיבות. הגמ"ר משה שמשון בכרך, אבי בעל "חות יאיר", כותב: "וזאת לפנינו בישראל היו מרבין ישיבות בכל הקהלות קדושות נאספים שמה כל העדרים כתות בחורים ותלמידים ונערים, אלו נוונים מהספקה ואלו נוונים מן התמחוי וקופה מחלוקה, והן מתחדין זה לזה בהלכה שמורה בכל וערוכה, עד שהוסיפו חכמה וחריפות ומגדיים נעשו תיישים בעלי קרנים ונודע שמם בשערים רבנים מובהקים — — אבל חדשים מקרוב באו לערך מאה שנים, לא פנו עוד ללמוד תורת אמת אלא שמו עיקר מגמתן ומחשבתן להעמיק בחריפות, וקצתם אמרו חילוקים מזויפים לסרס ההלכה בשיטות מחולפות לומר: המקשן לא הבין התרצן והתרצן לא עמד על דעת המקשן, זה דרך לדרך זה וזה נטה לדעה אחרת, הלכו בהלכה אורחות עקלקלות. וכן יעשו התלמידים המקשיבים, יצעקו זה מול זה קול ברמה עד אשר לא נותר בו נשמה אף גם שניהם כונת דבריהם מהם נעלמה"³³. הנה מדגיש בבקורת חדה ועוקצת זו שהפלפול המעוות התפתח כמאה שנה לפניו, אולם המהרי"ף התישב בקראקא כמעט מאתיים שנה לפני כן. ובהקדמה הספר "יאיר נתיב" מצוד בזכות החילוקים כשהם מיוסדים על דברי אמת, וז"ל: "ואפשר כי דוקא כשהחילוק משוכלל על קושיות ותירוצים אמתיים, כאשר שמעתי שכך היו החילוקים של הגאונים מו"ה יעקב ובנו מו"ה העשיל"³⁴.

כמו כן ראינו לעיל שהרמ"א מדגיש שהרבנות תלויה בלמוד פסק ההלכה והעיון "ולא במי שלמד פלפול וחילוקים שנוהגים בהם בזמן הזה", אבל אינו מביע אפילו התנגדות כל שהיא נגד הפלפול בזמנו. ידועה למדי העובדה שבישיבות המהרי"ף ותלמידו ר' שכנא מלובלין

32 "צמח דוד" שם.

33 בנו מעתיק דבריו בשו"ת חות יאיר סימן קכ"ה מתוך ספרו "שמן למאור" שלא נדפס.

34 הם הרבנים מו"ה יעקב אב"ד בלובלין ובנו מו"ה יהושע העשיל אב"ד בקראקא. ועיין ג"כ בהקדמת הגמ"ר זעליג מרגלית לספרו "חבורי לקוטים" שמתאר את אופן למודם שקבלו מהמהרש"ל.

למדו ספרי פוסק כמו הטור ושערי דורא, ומשמע שההדגשה היתה לברר את ההלכה ולא להתעסק בפלפולי הבל. כן נראה גם מזה שהתלמידים של שני גדולים אלו הפצירו בהם לכתב ספרי פוסק והם סרבו אך ורק "מפני ענוותנותם", שלא רצו שיסמכו עליהם משום דקי"ל דהלכה כביתא³⁵.

נמצא איפוא, שרבי יעקב פולק אמנם היה מיוחד ומפולפל עד שנרקמה אגדה שפעם עקרו התלמידים דפים אחדים מהגמרא שלו ובשעת השיעור חיבר בפלפול את הענין שבו עסק עם הענין שבדף החדש ולא הרגיש כלל בשנוי³⁶. אבל שיטתו היתה מבוססת על דרך הלמוד בישיבת רבו רבי יעקב מרגליות בנירנבורג, ודרך זו הקנה לתלמידיו בישיבותיו בפראג ובקראקא.

מהרי"ף נאלץ לעזוב את ישיבתו בפראג מפני מאורע אשר עורר נגדו מתנגדים רבים וחשובים וגרם לו עגמת נפש ובזיון. ראינו לעיל שלמרת רחל פישלש היתה בת מבעלה הראשון בשם סילקא. בהיותה קטנה השיאוה לתלמיד חכם בשם ר' דוד צענער. הזיווג לא עלה יפה אבל ר' דוד סרב לתת לאשתו גט פטורין. מרת רחל פנתה לחתנה המהרי"ף כדת מה לעשות והוא יעץ לה שמכיון שסילקא היא יתומה קטנה שנישאה על ידי אמה יכלה לצאת במיאון ע"פ דין התלמוד. כן עשתה מרת סילקא וע"י מיאון זה הותרה להנשא לאחר בלי ספר כריתות. מעשה זה עשה רושם עז על כל גדולי חכמי פראג ובראשם הגאון ר' פנחס³⁷, וכלם יצאו לערער על פסקו. הם טענו שדינה כאשת איש ואם לא תקבל גט מבעלה אסורה להנשא לאיש אחר. דעתם היתה מבוססת על העובדא שלפני כחמשים שנה גזר הגאון ר' מנחם

35 עיין בספרי "רבנו משה איסרליש [הרמ"א]", הוצאת ישיבה אוניברסיטה, ניו-יורק תשל"ב, עמודים ק"ז וקמ"ה.

36 רש"י פין ב"קריה נאמנה" ע' 327 אומר שאין רגלים לאגדה זו "ואין לתת אמן לגזמא כזו על רב גדול כמוהו". אגדה זו נתפרסמה גם על ר' שכנא מלובלין, תלמידו של מהרי"ף ורבו וחוננו של הרמ"א.

37 מהר"י מינץ בתשובותיו סי' י"ב כותב עליו "פטיש החוק עמוד הימיני ה"ה ר"ג מהר"ר פינחס יצ"ו. אחרי מי רודף מלך ישראל אחר פרעוש אחד אחר כלב המת להסכים עם מכ"ת".

ממירזבורג שלא למאן בזמן הזה, ופסקי מהר"ם ממירזבורג היו מקובלים על גאוני דורו. בשו"ת מהר"י ווייל סימן קל"ג הוא כותב: "תחלה אבאר לכם מי הוא הרב המובהק רמ"מ אשר כתבתם הרבה דברים משמו. שמו היה מהר"ר מנחם ממירזבורק דירתו היתה במדינת זכש"ן והיה למדן מופלג גדול בדורו. הרבה דינים ופסקים כתב וקיבץ וחיבר מהם ספר גדול, ואותו ספר מצוי במדינת זכש"ן וכל מנהג מדינת זכש"ן מקורו מאותו ספר. והרבה דברים ופסקים נעתק מספרו והם בידי — — הא לכם לשון רמ"מ — — וכן הוא המנהג בכל גלילות האלו". בסוף שו"ת מהר"י ווייל נדפסו "נימוקי מהר"ר מנחם מירזבורג"³⁸.

נקל להבין מדוע התרעמו והתמרמרו חכמי אשכנז על שהעז מהרי"ף לעבור על גזירת מהר"ם ממירזבורג בענין מיאון קטנה בזמן הזה. הסכסוך הזה הובא לפני רבו של מהרי"ף, הגמ"ר יעקב מרגליות וגם הוא כתב למהרי"ף לבטל הוראתו ולהחזיר את הממאנת לבית אישה. הוא התרה בו שאם לא יחזור מהוראתו יפרוש עליו חרם קטן ונידוי ושמתא. המהרי"ף, אשר היה תקיף בדעתו לא שת לבו גם לדבריו, ולא בטל דעתו מפני דעת רבו וחבריו חכמי עיר פראג. רק חכם אחד מחכמי פראג עמד לימינו והוא הגאון ר' מאיר פפרקורן תלמידו של המהרי"ף³⁹. דברי ריבות אלו הגיעו עד שערי פאדובה שבאיטליה ו"חבילות חבילות מתשובות מרוב אחינו ורבותינו מארץ אשכנז" נשלחו בנדון זה אל הר"ר יהודה מינץ אשר היה "רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה ואביהן של אשכנזים בזמנו"⁴⁰.

38 בראש שו"ת מהר"י ווייל (ירושלים תשי"ט) עמוד ה' נמצאת הערה זו על מהרמ"מ: "רבי מנחם מירזבורק הנקרא גם בשם רבי מנחם המעילים על שם ספרו, מעיל צדק' חי בשנים ק"פ-ר"ל, חיבר ספר גדול בדיני אישות, שכלל גם דיני ממונות, דיני מסים בקהילות, ענשים וקנסות". ועיין ב"אוצר הספרים" אות מ' מספר 1690 שכותב: "מעיל צדק — הר"ר מנחם ב"ר פינחס המעילי. פסקי דינים ותשובות. נזכר ביש"ש ב"ק פ"ח סי' ס"ו, וביש"ש קדושין פ"ק סי' נ"ד הביא תשובתו שחותם מנחם בר"פ מעגל צדק. ולפי"ז נראה יותר שנקרא ספרו בשמו מעגל צדק".

39 יש אומרים שאשתו ובניו היו חבושים בבית האסורים וחמותו של מהרי"ף הבטיחה להשתדל לשחררם לאחר שיסכים לפסק חתנה.

40 דברי היש"ר מקנדיא על מהר"י מינץ בספרו "מצרף לחכמה" פ"ב.

אוצר החכמה

מהר"י מינץ נותן לנו ידיעות רבות וחשובות על אודות המחלוקת הזאת בתשובה ארוכה, והיא המקור הנאמן ביותר על מאורע היסטורי חשוב זה. זו לשונו שם⁴¹: "למען אחי ורעי יצ"ו אדברה נא שלום. הנה עתה קרוב וסמוך לפסח רנ"ב לפרט קטן באו לידי חבילות חבילות מתשובות מרוב אחינו ורבותינו מארץ אשכנז יצ"ו על דבר המיאון ממר' סולק' דהות נשואה מקדמת דנא לאהו' ועמיתנו בתורה ה"ה מהר"ר דוד צענר יצ"ו, וכולם הושוו בסיגנון אחד שהמיאון אינו מיאון אבל צריכה גט להתירה לינשא לאחר — — וגם גזרו עליה שלא תינשא לאחר כי אם בגט או תפייס בעלה הרב יצ"ו ותחזור אליו בקידושין שניים יען וביען כבר נתבטלו קידושיה הראשונים ע"י מיאונה. ויש להם להתגדל בו ולתלות באילן גדול הגאון מהר"ר מנחם מרזבורג ז"ל, שאיזן וחקר ותיקן שלא למאן בזמן הזה. וכל אחד ואחד מהלומדים יצ"ו אחוז חרב להביא ראייה לדברי הגאון ז"ל שראוי להחמיר בזמן הזה שלא למאן וכל שכן אם המיאון על ידי לימוד מאחרים, ועל הלימוד נחשד מהררי"ף⁴². והנני רואה שראש המדברים לדון בזה הדרוש הוא הדבר הגדול הגאון מהר"ר יעקב מרגלית זצ"ל, והוא הביא דברי הרמ"מ ז"ל. גם נתן ברכתו על מהררי"ף לטותא דרבנן ר"ל שמתא שם מיתה, שהרי לא הזכיר אצלו לא יצ"ו ולא שיחי' כמנהג. עוד בקש הגאון למסכימין לדעתו מרוב ענוותנותו ז"ל כדי לבטל דעת מהררי"ף ברוב, ובראותי כוונת הגאון אמרתי אל לבי אף על גב דכבר בטל דעת מהררי"ף ברוב ברובה דמינכרא. ואפילו לא גזר הרמ"מ ז"ל שלא למאן ומחדש גזר הגאון ז"ל שלא למאן והסכימו הלומדים יצ"ו על ידו עם ראיותם ונימוקם שעמהם שלא למאן כדאי היתה העדה הקדושה יצ"ו לסמוך עליהן אפילו שלא על ידי הדחק — — ולכן מיאון מרת סילקא אינו מיאון ולא תינשא לאיש אחר בלא גט כאשר נגזר עליה. ולכל זה אני מסכים מטעמים שפ"י ודעת מהררי"ף בטילה ולא תזכר ולא תפקד ולא תעלה על לב לעולם — — אחרי שרבים חולקים עליו. ואם בעל נפש הוא בין יבין אשר לפניו וישים סכין בלועו וידום וישתוק ויודה להם ויקבל שכר על השתיקה והפרישה. ודעתי נוטה ישלחו כל הני פיתקי דרבנותא למהררי"ף יצ"ו אם חוזר בו מוטב, כי מתוך כתבו של

41 שו"ת מהר"י מינץ סימן י"ג.

42 ר"ל שחשדו שהמהררי"ף למדה למאן. להלן מודגש חשד זה בפירושו.

הגאון ניכר מתוך הנקודות אם יש אם למסורת שתלמיד של הגאון היה*⁴², ודי לו בחזרתו כיון שהנידוי היה על תנאי זה עד שיחזור. ואף אם לא היה תלמידו לא היה לו להמרות בגדול הדור צדיק וחסיד ז"ל, אבל היה לו לילך אצל הגאון ולהפיס דעתו או להתווכח עמו על הנדון. אלא ודאי גסות הרוח נגעה בו, אם כן ראוי לזה וליותר מזה. ואי לדידי ציית ילך על קברו של הגאון ויבקש ממנו מחילה, או לכל הפחות ישלח שם שליח כפי דעת הרמ"מ ז"ל הנ"ל. ואותו שליח מצד מהרי"ף יבקש מחילה מהגאון ז"ל. ואם ח"ו אינו חוזר ראוי להורידו מגדולתו ואחר כך לנדותו, אבל איפכא לא — — ולכך יש להעבירו תחילה — — ולנדותו משום שחולק על רבים יותר מעדה — — ולמה לא נדון אותו לכף זכות ובחזקת חבר דסתם חבר בחזקת כשרות, ונאמר דלא ידע הא דרמ"מ ז"ל. ואף אחר שנודע לו אולי מתוך פלפולו מחלק ומפרשו באופן אחר. ועוד שמא רוח אחרת גסות הרוח נגעה בו וסובר דסבר וגמר הוא ויכול לחלוק על הראשונים כדעת הרא"ש⁴³, בשביל כך אינו בר נידוי אם לא למיגדר מילתא — — ואי משום שזילזל באהובנו ה"ה מהר"ר דוד צענר יצ"ו ולמדה למאן כדי לזלזלו, וכי מאומד הדעת נחייב אותו שמתא. ואפילו הסתיר הדברים עד סמוך לגדלות באולי היה דעתו לפתותה שתחזור מן המיאון, כי כל אותן הימים עד סמוך לגדלות שידלה בדברים לחזור. ואפילו למדה בודאי יש לדונו לכף זכות לומר דלמדה למאן באופן דשבת הוא לו — — ואפשר שתחילת כוונתו (של הבעל ר' דוד צענר — א.ז.) היה להתחתן במקום עושר כדי שיהיה לו פרנסה ברווחה כדי ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ויען שאין לי ידיעה בשורש העניין אלא מה שכתוב ביריעה ועל כן הסכמתי לבאר עוד דבר

*42 בפסק החרם של המהרי"ף על הראב"ה, שנבאר להלן במאמרנו, מזכיר את מהרי" מרגליות בכבוד גדול אבל אינו מזכיר שהיה רבו. אבל מדברי המשומד אנטוניוס מארגריטה יש לדייק שהיה תלמידו. עיין לקמן הערה 52.

43 שו"ת הרא"ש כלל נ"ה אות ט' הוא כותב: "ומה שכתבת כי הזקן החכם רבי יעקב בן שושאן נ"ע היה שלם באותן שתי המדות ומי יעלה על לבו להרהר אחריו ולבטל פירושו זו אינה ראייה. מי לנו גדול כרש"י זצ"ל שהאיר עיני הגולה בפירושו ונחלקו עליו בהרבה מקומות יוצאי יריכו ר"ת ור"י ז"ל וסתרו דבריו, כי חורת אמת היא ואין מחניפין לשום אדם — — יפתח בדורו כשמואל בדורו — — ועוד שאמרו הגאונים דמאביי ורבא ואילך הלכה כבתראי הילכך דידן עדיפא". כן מדגיש הרא"ש דעתו זו בסנהדרין פ"ד סימן ו', ע"ש.

אחד יען ראיתי שיש מהנמנין על הב"ד שמיאנה בפניהם שהאחד פסול⁴⁴ ולא נשארו כי אם שנים — — — ובדיעבד אפילו בשנים — — — ולרבי שמחה הוי מיאון אפילו בינו לבינה רק שיהא הבעל מודה — — — ואתם רבותי יצ"ו אל תאשימוני על שאני מבאר ומביא ראיות שהמיאון מיאון, כי גם אני מן המחמירין כמוכם וחלילה וחס להתירה לעלמא בלא גט, ועל הנושאה בלא גט אמרינן פורץ גדר ישכנו נח"ש. אלא הנני רואה שכל כך החמרתם על המיאון ויש מהלומדים יצ"ו שכתבו על מרת סולקא הרי היא כא"א גמורה — — — אף על גב שבודאי כל כוונתם לשם שמים ולהחמיר יש לנו לדקדק על הלשון פן ח"ו עמי הארץ ילמדו מתוכה לשקר — — — ואם יקדשנה אחר יאמרו אין קידושי שני קידושין — — — ואף אם למדתי סניגוריה על מהררי"ף מכל מקום הלב יודע מרת נפשו אם לעקל אם לעקלקלות, ולא ישא עליו חטא על ה"ה מהר"ר ד"ץ (דוד צענער) ויפייסו כי אחר כוונת הלב הן הן הדברים — — — והנראה לי דין ואמת ושלוש כתבתי".

הארכתי לצטט מתשובתו של מהר"י מינץ כדי לתת לקורא תמונה מקיפה מהסערה שחולל מהררי"ף בפסקו. אבל הוא לא שם לב לכל ההתנגדויות והמחאות האלה ואחות אשתו נישאה לאדם אחר על פי המיאון הזה⁴⁵.

עדות בלתי ישרה על מעשה המיאון נמצאת בידינו מאדם שחי באותה תקופה והכיר את ר' יעקב פולק. אמנם אין לסמוך על פרטים רבים שבדבריו כי הוא היה יהודי מומר, שהחזיק משרות חשובות של מורה לשפה העברית באוניברסיטאות באוגסבורג, לייפציג ווינא וכתב דברי פלסתר נגד היהדות⁴⁶. הוא היה בנו של הרה"ג ר' שמואל מרגליות

44 שהמהררי"ף בעצמו שהיה גיסה של הממאנת היה חבר הב"ד.

45 פרופיסור מאיר בלבן כותב בטעות בחור השערה שגיסתו זו של המהררי"ף נישאה אחר המיאון להגמ"ר אשר לעמעל, רבה של העדה האשכנזית בקראקא ווקנו של המהר"ם מלובלין. כמו כן הוא אומר ששמה של הממאנת היה הענדעל ולא סולקא. עיין מאמרו על ר' יעקב פולק M.G.W.J. 1913 p. 196

46 עיין ש. דובנוב "געשיכטע פון יידן אין אייראפע" ח"ו ע' 236, 237. שם הוא אומר שכתוצאה מכתבי הפלסתר שלו הוכרח ר' יוסף איש רוסהיים להתווכח עמו לפני ועדה שנתמנתה ע"י המלך קארל החמישי. ר' יוסף נצח בווכוח וכתוצאה

שהיה רב ברגנסבורג⁴⁷ ובן בנו של הגמ"ר יעקב מרגליות רבו של המהרי"ף ור"מ בנורנבורג⁴⁸. שם המומר היה אנטוניו מארגאריטא⁴⁹. המשומד מזכיר גם את דודו הר"ר אייזיק מרגליות, שהיה רב בפראג⁵⁰.

הוכרח המשומד, שהתקנא במעשי פפרקורן, לעזוב את אוגסבורג והתיישב בלייפציג. אז היתה השפעתו גדולה על מארטין לוטער ועדתו.

47 עיין ספרו של ד"ר יוסף מיוזעס

Die älteste gedruckte Übersetzung des Jüdischen Gebetbuches A.D. Jahre 1530 und ihr Cantor Antonius Margarita.

. בהסתמכו על דברי מרגריטה מחליט ד"ר מיוזעס, שהיו להרה"ג ר' יעקב מרגליות שלשה בנים אלו: הר"ר שמואל, רבה של רגנסבורג; הרה"ג ר' אייזיק, שהיה רב עם המהרי"ף בפראג. הבן השלישי היה ר' שלום שכנא המובא בקאטולוג של נוביער, כ"י אוקספורד מספר 803, "ים שעשה שלמה" על הלכות גיטין לפי ר' יעקב מרגליות, נאסף ע"י בנו ר' שלום שכנא.

ד"ר מיוזעס מבאר שרבה של רגנסבורג, כשקהילחו גורשה בשנת רע"ט (1519) וביחד כשבנו המיר את דתו בשנת רפ"ב (1522) נאלץ לעזוב את ארץ אשכנז ואז התישב בפוזן. יכול להיות שהוא נתמנה בשנת רפ"ז (1527) ע"י המלך זיגמונד הראשון להיות רב הכולל של פולין-גדול ומורביה. בפוזן נמצא ברשימת הנפטרים "אב"ד ר' שמואל ב"ר יעקב מרגליות".

48 עיין בסו"ס "דעת קדושים" מזכרת רבני איטליה ע' 67 מספר 56.

49 מן השם מארגליטא—מרגלית.

מענין שהיו רגעים בחיי מרגריטה שכנראה התחרט על בגדו בעמו והוא מביע טענות ונמוקים שהציגו לפניו בני עדתו מלפנים וגם מצפוננו כדי לעוררו לשוב ליהדותו: "פעמים רבות בלי הרף, ביום ובלילה, בא אלי השטן בטענות והסתות אלה: יקירי, מדוע אתה מעמיס אשמה על עצמך וקרוביך, וביחד על אביך הזקן המצטער, החכם הרב שמואל מרגריטה. ההסתכלת היטב בדבר המרת דתך? הרבה יהודים עמדו בנסיך, ואע"פ שעברו על עבירות קטנות חזרו ליהדותם. ולך יש גם טעם הגון נוסף, ז.א. אביך ואחייך שהם עשירים יתחלקו עמך בעשרם". כנראה שתאוות הכבוד להיות מורה באוניברסיטה התגברה על מצפוננו של המשומד ולבסוף נעשה לאויב ישראל והרע לעמו ע"י דברי השטנה שלו.

50 עיין בספר "קריה נאמנה" (ווילנא תרע"ה) ע' 296 שכותב: "הר"ר אייזיק ב"ר יעקב מרגליות מנו"כ בפראג ונפטר כ"ד אדר ב' רפ"ה ככתוב על מצבתו (גל-עד סי' ע"ה). ועיין ג"כ הגהות הרמ"א המחבורות לספר היוחסין ו"צמח דוד" לר' דוד גאנו שנת ר"צ. בשו"ת "שארית יוסף" סימן ל"ו כותב: "אבל לגוף הפסק

אלו דברי מארגאריטה בתרגום חפשי במה שנוגע לענינו⁵¹:
 "ברצוני להדגיש פה שזה כחמשים שנה שקמה מחלוקת בין היהודים על
 אודות חתונה. יהודיה עשירה בקראקא בשם רחל נתנה את בתה לאדם
 בשם הרב דוד צענער הצעיר. הבת לא היתה אז אחת עשרה שנה
 וכשגדלה לא חפצה בר' דוד הנ"ל אבל את הסבלונות קבלה ממנו. בערך
 כשתי שנים אחר כך פגשה מרת סולקא אדם אחר והתאהבה בו. אז
 התפתח ריב ומדון בין היהודים. קבוצה אחת סברה שמותר לה להנשא
 לאדם השני, בהדגישה בעיקר את פרק כ"ב של ספר שמות(?) ביחד עם
 הרבה מקורות בתלמוד וגם מחוץ לתלמוד. הראשון והראש של קבוצה זו
 היה רבי יעקב פולק, שהכרתיו היטב והייתי בסביבתו הרבה!⁵² הקבוצה
 השניה חפצה שתחזור לבעלה הראשון או שתקבל ממנו גט פטורין.
 החשוב ביותר בקבוצה הזאת היה אבי אבא, בשם הרב יעקב מרגלית
 שהוא מרגאריטה.

כן גרמה מחלוקת זו לפירוד בין כל חכמי היהודים בארצות
 גרמניה, איטליה, אונגריה, בוהימיה ופולניה. כל קבוצה סרבה מלזוז
 מעמדתה והמציאה פסקים לחזוק עמדתה. לבסוף החליטו שכל צד יכתב
 את טענותיו והצדקת עמדתו בתשובה, ותשובות אלה תשלחנה אל הנשיא
 של בבל(?) ומה שיפסוק כן יהיה. רוב ההצעות של כתבים אלו קראתי
 וגם דברתי הרבה עם השליח שהיה בבבל ושמו הרב דוד צענער הזקן⁵³,
 שהיה גר בעיר אויפן. הוא אמר לי פעמים רבות שבא אל ראש בבל
 וקוה שימצא אצלו גדולה ולמדנות, אבל לא היה שם שום דבר מיוחד
 וחשוב. הרב הנ"ל אמר דברים אלו: "תודה לד' שיש עוד כל כך הרבה

הוא ללא צורך כי נמצא חשובה מבוארת בסוף פרק גיטין שחיבר מהר"ר אייזיק
 מרגליות שכתב שאותה תשובה העתיק אביו כמהר"ר יעקב מרגליות מתשובת
 מהר"ר מן בכרך מווירמש".

51 מתוך ספרו של ד"ר יוסף מיוזס הנזכר לעיל, שנכתב בגרמנית. ע"ש מעמוד 19
 והלאה.

52 אולי כוונתו שבשעה שהמהרי"ף למד אצל מהר"י מרגליות היה גם הוא בשיבת
 סבו והיה עד ראיה להרבה מסיבות ודיונים בבית הר"מ שבהם השתתף גם
 המהרי"ף.

53 בתור השערה אפשר לומר שכוונתו לאבי הבעל בסכסוך. עיין "קריה נאמנה"
 לרש"י פין ע' 311 הערה י"ב.

תורה בישראל". השליח הביא ספרים רבים כמתנה אל ראש הגולה וקבל מעטים בחזרה⁵⁴.

^{אוצר החכמה}בסיכום הדברים, ביני לביני נשאה האשה סולקא את אהובה הצעיר מבריסק דליטא בהשפעת קרוביה והנ"ל ר' יעקב פולק — — מסולקא הנ"ל ומהקורות אותה חברו יהודי קראקא שיר לעג ועי"ז התגברו המחלוקת והפירוד בין יהודי קראקא. זה גרם ששני הצדדים נקנסו אלפים גילדין על ידי הרשות הנוצרית. המחלוקת והשנאה נפוצים בין יהודי קראקא עד היום הזה⁵⁵.

מחלוקת זו היתה ידועה לגאוני הדורות הבאים, אם אמנם לא היו בקיאים בכל פרטיה. מהרש"ל מזכירה, אבל מפני כבודו של מהרי"ף מעלים את שמו, וז"ל: "וגדול אחד בדור אשר היה לפני נהג ועשה הלכה למעשה והושיב ב"ד ומיאנה יתומה בבעלה שהיה אדם גדול בתורה, ונחלקו עליו כל החכמים האחרונים אשר הזכרתי (הרב הגדול החסיד מוהר"י מרגלית, מהר"ר פנחס מפראג ומהר"י מינץ — — א.ז.) וכל גדולי אשכנז. וגזרו עליו שלא תצא במיאון וברכוהו על ככה. ומרוב חשיבותו וגדולתו העמיד המיאון על דעתו ולא השגיח בהם ובגזירותיהם, והביא שגם לפניו היו נוהגין במיאון. והיתה נשאת אותה אשה לאדם אחר על פי אותו המיאון, אבל שמעתי שזיווגן לא היה עולה יפה. לכן מסכים אני לגזירת הקדמונים שלא למאן ואף אם מיאנה שלא להשגיח במיאון ולאסור אותה עד שתתגרש. אבל אם נשאת בב"ד על פי המיאון, אפילו הורה המורה שלא כדין וראוי להורידו מגדולתו, מכל מקום לא מסקינן מבעלה, אפילו למדוה למאן רק שלא יהיה לה י"ב שנים ויום אחד"⁵⁶.

גם הרמ"א דן בשאלה זו, אבל מעניין שלהלכה מסכים לפסקו של מהרי"ף ולא שם לב למתנגדיו, אפילו למהר"ם מריזבורג. בדרכי משה

54 יכול להיות שהכוונה היא לתשובות על אודות המיאון.

55 אם נקבל את דברי מרגריטה אלו אפשר להבין מדוע התנגדו יהודי קראקא להתמנותו של ר' יעקב פולק לרב בעירם ולרב ראשי לכל פולין-קטן, למרות זאת שמשפחת פישל, שהיתה אחת המשפחות העשירות והחשובות ביותר בקראקא, תמכה בו.

56 יש"ש יבמות פי"ג סי' י"ז.

לאבן העזר⁵⁷ הוא אומר: "וכתב מוהר"ם מריזבורק שלא למאן בזמן הזה כלל אפילו אינה בת י"ב שנים, חדא שלא יתחלף בא"א דעלמא ותו שלא תבא למאן בפני ג' עמי הארץ, וכן הוא בתשובת מוהר"ם פאדו"ה סימן י"ג בשם מהר"י מינץ⁵⁸. והאריך עוד הרבה להראות פנים להחמיר בזמן הזה. אמנם רבי יעקב פול"ק ז"ל עשה מעשה בימיו והתיר אשה שמיאנה בימיו, ובאמת שחלקו עליו גדולי אשכנז, אבל מ"מ לא אשגח בהו ויצא הדבר בהיתר ונישאת לאיש אחר בלא גט". בהגהות השו"ע⁵⁹ הוא פוסק כן באופן ישיר יותר, וז"ל שם: "ולכ"ע אם היא פחותה מיב"ש ממאנת אפילו בזמה"ז, וכן עשה מהר"ר יעקב פולאק ז"ל מעשה בימיו, ודלא כהיש מחמירין ואמרו שאין בת ממאנת בזה"ז כלל"⁶⁰. זמה שקצת מתמיה ומעניין הוא שנושאי כליו של השו"ע מסכימים כנראה לפסקו של הרמ"א. אחדים מעירים רק שבשו"ת מהר"י מינץ מבוארת דעת החולקים בדין זה. בשו"ת בני משה שלטון⁶¹ כותב: "ואם היתה בת ט' יכולה למאן ואין לחוש לגזרת מהר"י מינץ כי לא נתפשטה גזרתו זאת. ומעשים בכל יום להיות קטנה ממאנת בזמן הזה, כמבואר בדברי הפוסקים ז"ל ובפרט בדברי מהרשד"ם בחלק א"ה סימן ר"ג, וכמו שבאר יפה הרב הגדול הפוסק דסוגיין דעלמא לא נהגו כדברי מהר"י מינץ"⁶².

נראה פשוט שבשעת מעשה המיאון היה מהרי"ף בפראג. ואע"פ שמדברי המשומד מרגריטה הנ"ל משמע שמעשה המיאון היה בקראקא יכל היה המהרי"ף לבא לשם, להושיב בי"ד ולסדר את המיאון של אחות אשתו ולבסוף לחזור לעירו. הר"ר חיים נתן דעמביצר סובר

57 טור אבן העזר סימן קנ"ה אות ו'.

58 רמ"א מתכונן פה לסימן י"ג של שו"ת מהר"י מינץ, שמחמת מיעוטן הדפיסן המהר"ם עם קובץ השו"ת שלו. ע"ש בהקדמה לקובץ השו"ת.

59 שו"ע אבן העזר סימן קנ"ה סעיף כ"ב.

60 כדאי לציין שבמקומות אחרים מתחשב הרמ"א מאד עם דעתו ופסקיו של מהר"י מרגליות. בסוף טור אה"ע מביא ה"דרכי משה" את "סדר הגט של מהר"ר מרגליות אשר נוהגין במדינות אלו אחריו". אחר סדר הגט ממשיך "ואסדר לך הנה סדר חליצה של מהר"י מרגליות שנוהגים בכל המקומות אחריו".

61 להרב החביב קונשטנטינא תע"ג²⁰, סימן נ"ה.

62 וכ"כ הכנה"ג באה"ע בריש הלכות מיאון ושו"ת שער אפרים סי' קי"ב.

שהמהרי"ף היה בקראקא ומשם עבר לפראג⁶³. דעה זו אינה מתקבלת על הדעת, שהרי רוב המתנגדים למעשה המיאון היו חכמי פראג ובראשם הר"ר פנחס מפראג שמהרי"ף מינץ כותב עליו "פטיש החזק עמוד הימיני"^{63*}, א"כ איך יסע מהרי"ף לעיר שמתנגדיו הם הלומדים החשובים בה. ובודאי שלא מסתבר שיקבל אז בעיר זו משרת ר"מ. בכלל נראה שהרב דעמביצר לא ידע מדוע נאלץ מהרי"ף לנדוד מעיר לעיר. כה דבריו: "עד שגם אחר שנסע מקראקא מאיזה סבה ונבחר לנהוג ישיבתו בארץ כנען היא ארץ בעהמען בעיר פראג המעוטרה, כבר נתרבו ישיבות בכל קהלות הקדש שבארבע ארצות פולין ורוסיא ליטא וואהלין על ידי גדולי תלמידיו אשר השאיר אחריו ברכה בארץ ההיא בכל מדינה ומדינה"⁶⁴.

בחזרתו של מהרי"ף לפראג מצא את המרירות וההתנגדות של רוב הת"ח שבעיר נגדו ולא היה באפשרותו להשאר שם. אז החליט לעזוב את פראג ולחזור לארץ פולין שמשם היה מוצאו ויקבע מושבו בקראקא, שבה היתה משפחת אשתו פעילה, חשובה ומכובדת. בקראקא היו אז שתי קהילות, קהילת אנשי פולניא וקהילת אנשי ביהם. בראש העדה הראשונה עמד הגמ"ר אשר ראכלע. כפי שראינו לעיל היה ר' אשר גיסו של מהרי"ף עי"ז שנשא בזווג שני את מרת הענדעל בת מרת רחל. בראש הקהילה הבהמית עמד הג"מ ר' פרץ, ורבי יעקב פולק נתחבר לבי"ד של הקהילה הזאת⁶⁵.

63 "כלילת יופי" דף ג' ע"א. עיין לעיל הערות 4, 13.

63* שו"ת מהרי"ף מינץ סימן י"ב.

64 "כלילת יופי" שם. עיין מאמרו של ד"ר אריה באומינגר "תולדות היהודים בקראקא בשנות ה' אלפים ב"ספר קראקא" (ירושלים תשי"ט) עמוד 14 שכותב בטעות: "ולבסוף מתן הגט המפורסם לגיסתו הצעירה שרה בת רחל עורר נגדו את חמת גדולי הרבנים — עד שרבי יעקב פולק הוכרח לעזוב את קראקא ולהיטלטל למקומות שונים מחוץ לפולין".

65 להלן נביא את המעשה בגט שסדר הר"ר פרץ והמהרי"ף שלחו לפראג. ד"ר אריה באומינגר במאמרו הנ"ל כותב בטעות שמתחילה נתמנה המהרי"ף בשנת 1503 "על ידי המלך הפולני אלכסנדר לרבה של קראקא עם רשות השיפוט בכל ערי המלך". לאחר שהוכרח המהרי"ף לעזוב את קראקא השפיעה מרת רחל פישל למנות את חתנה השני הרב אשר למל לרבה של העיר. אולם ה"צ'כים" לא